

vých a diskusných problémov. Pravda, u niektorých prác sa negatívne pociťuje značný časový odstup od spracovania témy autorom do vydania zborníka. Je iste správne a treba to uvítať, že do zborníka boli zaradené prevažne práce menej skúsených autorov, avšak

rozsaľ a obsah ich prác nesmie byť na úkor dopracovanosti a domyslenosti. Otázka vysokej kvality a orientácie na aktuálne problémy je tu rozhodne aj pre budúcnosť najdôležitejšia.

Jaromír Kops

O SPOLOČENSKOM BYTÍ A SPOLOČENSKOM VEDOMÍ

Treba privítať, že v poslednej dobe stále vo väčšej šírke vystupujú mladí slovenskí filozofi so svojimi prácami. K nim sa radí aj práca Jozefa Karáska *O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí*.¹

Uvedená kniha má okrem kratšieho úvodu a záveru tri časti. V prvom oddiele sa autor zaoberá predmarxovskými pokusmi o riešenie charakteru spoločenského života. Venuje pozornosť takým otázkam, ako je spôsob vysvetľovania určujúcich síl dejín z hľadiska ľudského poznania predmarxovskými materialistami a idealistami. Ukazuje teoretické podmienky vzniku vedeckého názoru na dejiny a význam materialistického názoru na dejiny. V závere tohto oddielu sa potom zaoberá prístupom zakladateľov marxizmu k skúmaniu spoločenského života.

Druhú časť knihy venuje Karásek vysvetleniu pojmu spoločenského bytia. Ukazuje, v čom spočíva význam výroby ako určujúcej stránky spoločenského bytia, aká je dialektika výroby a ako vývin výroby pôsobí na spoločenský život. S tým porovnáva pôsobenie prírody na vývin spoločnosti. V závere tejto časti definuje spoločenské bytie ako súhrn materiálnych spoločensko-prírodných vzťahov.

V poslednej časti knihy autor ukazuje spoločenské vedomie ako odraz spoločenského bytia. Rieši tu napríklad otázku, ako zmeny v spoločenskom bytí zapríčiňujú zmeny vo vedomí spoločnosti, nastoľuje otázky vzťahu spoločenského vedomia a ideológie, charakter hlavných a vedľajších stránok spoločenského vedomia, úlohy spoločenského vedomia v živote spoločnosti; v závere tejto časti sa dotýka problému, či musí spoločenské vedomie zaošťať za spoločenským bytím, v čom spočíva relatívna samostatnosť vývinu spoločenského vedomia. Svoju prácu zakončuje závermi

o tom, že vedecké chápanie spoločenského bytia a spoločenského vedomia je východiskom pre riešenie praktických úloh v spoločenskom živote.

Už tento náčrt problematiky, ktorou sa autor zaoberá, ukazuje, ako treba ku knihe pristupovať. Autor zrejme mal úmysel predložiť súhrnnú prácu o otázkach, ktoré síce na rôznych miestach iní autori riešili, ale o ktorých chýbala práve súhrnná práca. V tomto zmysle treba úsilie autora oceniť a vydanie knihy privítať.

Karásek napísal svoju knihu z marxistických pozícií, vcelku vidno, že problematiku pozná a volí aj správny postup pri voľbe jednotlivých problémov, o ktorých píše.

Pritom však, práve preto, že sa nechceme zastaviť iba pri súhrnných prácach — hoci v určitom štádiu teoretickej práce aj tie sú potrebné, treba si všimnúť niektoré nedostatky a problémy, ktoré sú v Karáskovej knihe.

Hneď v úvodnej časti Karásek píše, prečo napísal svoju prácu. Tu azda nebolo potrebné vychádzať z domnienky, že otázka o spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí sa zo zdánlivo akademickej otázky stáva otázkou s veľmi aktuálnym politickým zmyslom. To nikto nepokladal za akademickú otázku. Autor si tak robí problém tam, kde vôbec nie je. To nebolo potrebné.

Podobne v úvode uvádza tri príčiny, prečo sa teraz hovorí o spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí. Možno plne súhlasiť s tým, že spoločenský vývin postavil otázku vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia v nových súvislostiach, práve tak možno súhlasiť s tým, že treba dôsledne prekonávať všetky smery buržoáznej ideológie s medzinárodného revizionizmu, ktoré sa pokúšajú prekrúcať nielen marxistickú ideológiu — ako o tom autor píše, ale usilujú sa aj nesprávnym spôsobom vysvetliť niektoré nové javy vo vývine súčasnej spoločnosti.

No tretiu príčinu, ktorú Karásek uvádza na prvom mieste, autor neponíma správne. Píše:

¹ Jozef Karásek, *O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí*, Osveta, Bratislava 1961, str. 202, vyšlo v edícii Veda a svetonázor.

„Predovšetkým napriek tomu, že klasikovia marxizmu celkovo vymedzili obsah a rozpracovali rôzne stránky týchto kategórií (t. j. spoločenského bytia a spoločenského vedomia — pozn. J. Š.), chýba dosiaľ podrobnejšie spracovanie týchto kategórií (podobne ako aj ostatných kategórií dialektického a historického materializmu).²

Táto formulácia je rozporná. Klasici na jednej strane — podľa Karáska — celkovo vymedzili obsah a rozpracovali rôzne stránky týchto kategórií, pritom však chýba podrobnejšie spracovanie týchto kategórií. Autor si tu sám protirečí a koncepcii svojej práce dáva nepriaznivú črtu tým, že sa vopred radí k tým, čo chcú klasikov podrobnejšie spracúvať. Väčšia skromnosť by bola viac na mieste. Tým viac, že nakoniec podáva definície niektorých kategórií ako záver čiastkových kapitol svojej práce a tieto definície nie sú v podstate nijak odlišné ani šírkou či podrobnosťou od tých, ktoré poznáme z diel klasikov a v poslednej dobe aj z veľmi dobrých sovietskych učebníc, ako sú *Základy marxistickej filozofie*, *Politická ekonómia*, *Základy marxizmu-leninizmu*. Pritom je dosť čudné, že Karásek tieto učebnice v použitej literatúre vôbec neuvádza.

Toťto ponímanie prístupu k práci potom škodí autorovi aj v zbytočne rozsiahlej prvej časti jeho práce. Problémy, ktorými sa tu Karásek zaoberá, sú vďaka prácam klasikov marxizmu-leninizmu, ako aj vďaka už spomínaným učebniciam a iným prácam natoľko známe a nie natoľko aktuálne, aby sa nimi bolo treba zaoberať v takom rozsahu (1/4 práce). Viac miesta bolo možno venovať rozboru nových skutočností. Autor by si bol tak ušetril aj niektoré čiastkové nepresnosti, ktoré sú v prvej časti a ktoré sú v ďalších kapitolách už lepšie vysvetlené.

Cennejšou a zaujímavejšou — i keď nie bez nedostatkov — je druhá a tretia časť knihy.

Vcelku správne pristupuje Karásek k vymedzeniu pojmu spoločenského bytia. Pri kritike buržoáznych autorov však venoval príliš veľa miesta polemike s názormi už dávnejšie prekonaných autorov, ktoré dnes nemajú u nás nijaký väčší vplyv (Malthus, Krejčí a i.) a menej pozornosti venoval kritike názorov súčasných buržoáznych autorov, ktorí nadväzujú na starších autorov, príp. kritike názorov revizionistov. Je pravda, že počiatky ich názorov treba hľadať u starších autorov, avšak nové

buržoázne názory nemôžeme odbaviť iba kritikou starých názorov.

Preto nemožno súhlasiť ani so stanoviskom autora v závere knihy: „V problematických otázkach prinášame podľa závažnosti aspoň stručný náčrt odlišných názorov, i keď sa nepúšťame do podrobnejšej polemiky, aby sme nenarušili výstavbu knihy.“³

Iste treba oceniť autorovo úsilie o pozitívny výklad jednotlivých kategórií, no takéto stanovisko je vonkoncom nesprávne. Ostrý boj v problematických otázkach, jasné vymedzenie názoru, nezmieriteľnosť s buržoáznymi názormi, to sú vlastnosti, ktorými sa vždy vyznačovali marxistické práce. Týmto stanoviskom, uplatneným na mnohých miestach knihy, stráca Karáskova argumentácia na aktuálnosti a na presvedčivosti.

Kníha má aj niektoré ďalšie nie celkom správne formulácie a nedostatky. Autor sa dopúšťa niektorých zjednodušení, nie je dosť dôsledný a aktuálny pri vysvetľovaní niektorých myšlienok. Druhá kapitola by si vyžadovala posúdenie ekonómov.

Škoda, že tretej kapitole autor venoval len necelú tretinu svojej práce. Určitá tézovitost niektorých častí tejto kapitoly zrejme zapríčinila niektoré jej nedostatky. Je to však kapitola relatívne najviac podnetná.

Pomerne slabá je časť, kde autor píše o umeení. Proces umeleckého stvárnňovania je značne zložitejší, ako Karásek uvádza. O tom, že v umení pôsobí ideológia, niet pochýb. Nezávisí však iba od umelcovho subjektívneho postoja. Veľmi často sa stalo a stáva, že umelcov subjektívny a negatívny názor na spoločenský vývin sa neprejavil záporne v jeho tvorbe, a naopak. Umenie ako formu spoločenského vedomia nemožno kľásť na roveň náboženstvu, do ideologických foriem spoločenského vedomia bez toho, že by sme neukázali niektoré jeho veľmi závažné špecifčnosti.

Za nesprávne pokladáme aj to, že sa v časti o vzťahu ideológie a vedy prakticky vôbec ignoruje skutočnosť, že tento problém v diskusiách na filozofickom fronte (diskusia neprebíhala len pred uzavretým fórom filozofov) patril k najzávažnejším otázkam, kde dochádzalo k pokusom o nemarxistický výklad tohto vzťahu. Táto skutočnosť znižuje aktuálnosť Karáskovej práce. Za určitý metodický nedostatok treba považovať to, že otázku výkladu toho, čo je veda a ako vzniká, autor podáva

² Tamže, str. 8.

³ Tamže, str. 195.

až potom, keď sa najprv zaoberal jej vzťahom k niektorým iným formám spoločenského vedomia a spoločenského bytia.

K slabým miestam tejto kapitoly patrí aj časť o národnom charaktere. Podľa Karáska psychologické zvláštnosti národa sú spoločné pre rôzne triedy. Ďalej píše: „Najčastejšie ovplyvňuje národný charakter prírodné prostredie.“⁴ Národný charakter podľa Karáska nie je svojou podstatou triedny, môže však byť poznamenaný psychológiou a ideológiou tried, ktoré vládli patričnému národu. Tu Karásek sklzáva na netriedne, nemarxistické stanovisko, i keď si to subjektívne iste neželal. V tejto časti by bolo potrebné presnejšie vymedziť pojem národného charakteru a celú stať hlbšie prepracovať.

V časti o pomere spoločenského vedomia a individuálneho vedomia nesprávne odlučuje od seba spoločenské vedomie a individuálne vedomie: „Individuálne vedomie potom vystupuje voči spoločenskému bytiu a spoločenskému vedomiu ako náhodné a ojedinelé.“⁵ Tento názor je blízky zjednodušujúcim materialistickým názorom, ktoré sa buržoázní filozofi neprávom

⁴ Tamže, str. 161.

⁵ Tamže, str. 163

pokúšajú vložiť do marxistických názorov. Vzťah individuálneho a spoločenského vedomia je oveľa tesnejší a vzájomne sa podmieňajúci, ako to ukazuje Karásek — i pritom, že spoločenské vedomie pokladá za dôležitejšie. Neslobodno tu obísť skutočnosť, že spoločenské vedomie sa vyvíja prostredníctvom vývinu individuálneho vedomia a spätne ho spoluutvára.

Náčrt niektorých otázok a nedoriešených, príp. nesprávne riešených problémov v Karáskovej knihe nie je úplný. Neznačí však odmietnutie všetkého. Ak má však vývin slovenskej marxistickej filozofie ďalej správne pokračovať, treba zásadne a kriticky pristupovať k nedostatkom. To jediné je zárukou úspešného vývinu.

Táto kniha prevažne zhŕňa to, čo o týchto otázkach už bolo napísané. Aby však bolo možno riešiť nové otázky, nové problémy, ktoré pre našu filozofiu prináša spoločenský vývin, treba prejsť aj takouto etapou práce. Kriticky sa však treba pozrieť aj na to, či sme doterajšie teoretické myšlienky zvládli, či sme sa ich zmocnili. I keď Karáskova kniha tieto kritériá ešte plne nemá, dáva určitú možnosť autorovi ísť v budúcnosti ďalej.

Ján Škaloud

K OTÁZKE TEÓRIE SOCIALISTICKEJ DEMOKRACIE

Do rúk čitateľov sa dostáva originálna práca k otázkam teórie socialistickej demokracie.* Otázky socialistickej demokracie sú stále aktuálne praktické otázky socialistickej výstavby, ku ktorým teória nemôže ostať ľahostajná. Práve v oblasti socialistickej demokracie platí viac ako kedykoľvek inde téza vyslovená XXI. sjazdom KSSS, že každá praktická otázka je súčasne teoretickou otázkou a naopak.

Prax socialistickej výstavby nastoľuje požiadavku jednak sústavne spracúvať problematiku socialistickej demokracie vo všeobecnej rovine, jednak riešiť praktické problémy rozvoja socialistickej demokracie cestou dvoch štandardných foriem rozvoja socialistickej demokracie: štátnych orgánov a spoločenských organizácií. Hoci spravidla hovoríme o týchto dvoch hlavných smeroch alebo cestách rozvoja socialistickej demokracie, spoločenská funkcia socialistickej de-

мокracie sa tým úplne ani zďaleka nevyčerpáva. Ved predstavám širokých mas pracujúcich stále viac zodpovedá extenzívne poňatie socialistickej demokracie. To znamená, že k nej pristupujeme so zreteľom na neustále sa rozširujúce formy a metódy účasti pracujúcich mas na správe a vedení jednotlivých oblastí spoločenského života vcelku, a to z hľadiska zabezpečenia možností plného politického, kultúrneho a spoločenského využitia sa každého jednotlivca.

Skúsenosti z rozvoja socialistickej demokracie, ktoré dosiahla naša krajina počas socialistickej výstavby a ktoré sa rozširujú o ďalšie významné skúsenosti z etapy výstavby vyspelej socialistickej spoločnosti, potvrdzujú absolútnu neudržateľnosť buržoázných a revizionistických koncepcií o „prednostiach“ ich demokracie, ako aj absurdnosť tvrdení o neexistencii demokracie v krajinách socialistickej sústavy. Práve z hľadiska základnej požiadavky socialistickej sústavy dosiahnuť absolútnu a trvalý predstih

* Z. Mlynář, *K teorii socialistickej demokracie*, SNPL 1961, strán 206, Kčs 14,70.